

УДК 911. 9 (477. 52)

Барановська О.В., Рябоконт О.В.

**ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ НА ФОРМУВАННЯ
ОЙКОНІМІВ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Досліджені ойконіми Сумщини, походження яких пов'язане з соціально-історичними подіями, які відбувалися на її території.

Ключові слова: ойконім, посад, слобода, стан, апелятив, топооснова, Сумська область.

Исследованы ойконимы Сумщины, происхождение которых связано с историческими событиями, которые происходили на ее территории.

Ключевые слова: ойконим, посад, слобода, стан, апелятив, топооснова, Сумская область.

Investigated oykonimy Sumy region, the origin of which is associated with social and historical events, which HELD on its territory.

Key words: oykonim, positions, settlement, state, common noun, topoosnova, Sumy region.

Постановка проблеми. Формування ойконімів, походження яких пов'язане з соціально-історичними подіями, відбувалося внаслідок багатовікової взаємодії різних історичних та соціальних факторів. Адже у різні історичні періоди територію області населяли різні племена. Традиції цих племен, мовні особливості, типи поселень, закарбувалися у географічних назвах. Також постійні завойовницькі набіги сусідніх племен і народів мали значний вплив на формування назв населених пунктів області. Саме тому дана категорія ойконімів виступає величезним джерелом інформації для проведення досліджень з історичної географії.

Під час дослідження ойконіми, в основі яких лежать історичні події, були поділені на декілька груп, а саме: назви, що відображають тип поселення, меморіально-культурні, релігійно-культурні, іншомовного походження.

Аналіз попередніх публікацій. Дослідженню ойконімів Сумщини присвячена велика кількість робіт географів та краєзнавців. Серед них - Т. Леонтєва, В. Тюленєва, П. Сапунін, В. Вечерський, В. Белашов, М. Акічев, А. Сахно.

Мета статті полягає у дослідженні ойконімів Сумської області, що пов'язані з соціально-історичними подіями. Досягнення даної мети можливе через виконання ряду завдань: вивчення ойконімів Сумщини та встановлення їх зв'язку з соціально-історичними подіями; класифікація назв населених пунктів відповідно до їх походження; встановлення закономірностей поширення ойконімів даної групи на території Сумської області.

Виклад основного матеріалу. Історично Сумщина входила до складу Слобідської України. У XVI – XVII ст. для укріплення південної Московської держави будуються сторожові пости. Посад і слобода – невід'ємні частини укріпленого міста. Слобода, як тип населення, відома з часів дофеодальної Київської держави. З X століття слобода згадується у церковних установах. Інтенсивна поява слобод у регіоні відбувається у XVI – XVII ст. Типи поселень зафіксувалися у власних іменах: село Слобода (Буринський район), село Вільна Слобода (Глухівський район), село Мала Слобода, село Новослобідське (Путивльський район). Термін «слобода» (свобода) є синонімічним до лексеми «воля». Слово «воля» у східнослов'янських мовах означає «бажання, хотіння», «влада, право», «незалежність, свобода». У староукраїнських і старобілоруських пам'ятках «воля» – це «тимчасове звільнення новопоселенців від феодальних повинностей і податків». Також у пам'ятках XVI ст. лексема «воля» неодноразово згадується у функції загальної назви типу поселення:

«волею», осадою на слободу, або слободою називались у XV-XVII ст.. західноруські поселення на, населення яких тимчасово звільнялось від повинностей. Таким чином, «воля», як тип поселення прирівнювалось до «слободи». З апелятивною основою «воля» пов'язані назви таких населених пунктів Сумщини: Вільне (Велико-Писарівський, Конотопський райони), Привілля (Глухівський район) (рис. 1).

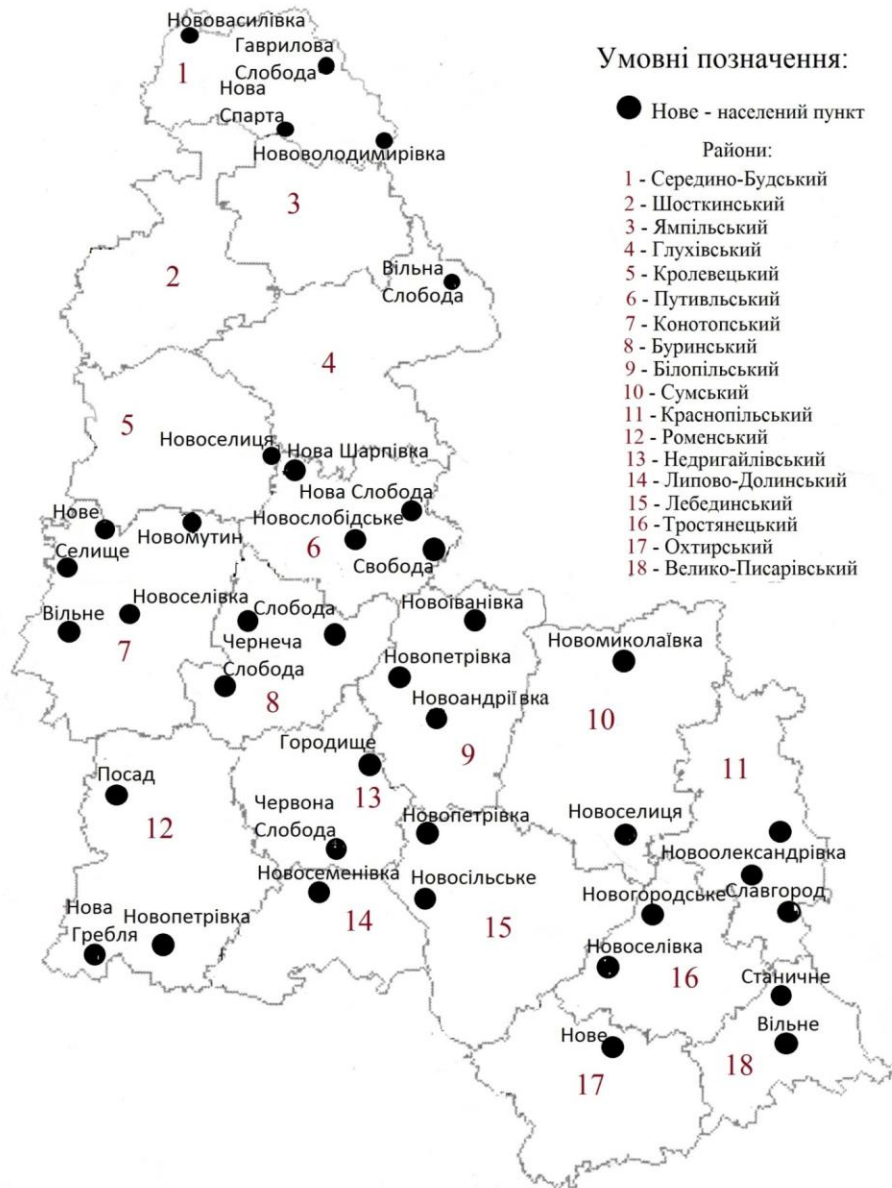

Рис. 1. Ойконіми Сумської області, що успадкували свої назви від типу поселення

Назви населених пунктів Селище, Новоселівка (Конотопський, Лебединський райони), Новоселище (Кролевецький, Сумський райони), мають у своїй основі апелятив «село». Термін «село» має значення «сільське поселення з церквою» або «великий населений пункт на відміну від хутора». У давньоруських пам'ятках лексема «село» функціонує як тип

поселення і форма землеволодіння. Побутував термін «село землі» у значенні «земельне володіння», «селянське господарство»[3].

У феодальний період «хутір», як тип поселення, складався у результаті утвердження нових започаткувань в організації земельних відносин. Поряд з общинним землекористуванням виникли однодвірні і малодвірні поселення. Інтенсивного розвитку хутірська система володіння, поселення, землекористування набула в XIV ст., коли південно-руські землі опинились під владою Литви. Великий князь литовський наділяв землею на умовах відбування військової повинності. У результаті общинні поля дробилися на ділянки і закріплювалися за окремими дворами. Освоєння нових земель у південно-руських окраїнах відбулося у результаті розвитку однодвірного землеволодіння служилими людьми. На жаль, у післяжовтневий період внаслідок перейменування населених пунктів стерли з карт Сумщини всі назви з апелятивом «хутір». Про те, що хутірська система активно вторглася у життя, активно впливала на формування відносин, була історично значимою, розповідають найменування об'єктів, найчастіше частин села, наприклад, у Новгород-Сіверському Поліссі: Вознесенський Хутір, Білий Хутір, Хутір Броди, Хуторище, Хуторець. Назви населених пунктів Пустогород (Глухівського району) і Славгород (Путивльського району) мають у основі термін «город», що вказує на тип поселення, можливо, у давню пору. У даний період вони не вважаються поселеннями міського типу в повному його розумінні. «Город» (град) – спільнослов'янське слово, що збереглося у більшості слов'янських мов у різних його варіантах. Початкове його значення «огорожа, паркан», «пор» – городити, градити, огороджувати. Потім воно стало означати «місце з огорожею і оборонними спорудами». З часом городом почали називати поселення на території укріплення. У Тростянецькому районі назва поселення Станова, а у Велико-Писарівському – Станичне, що мають у своїй основі термін «стан», який вказує на тип поселення. Слово «стан» означало «місце зупинки князя під час збору данини». У літописі збереглося свідоцтво про «... путевые или путные станы». У Київській Русі були стани ловецькі та бортні, пов'язані з промислом. У Путивльському районі вулиця, де зупиняються проїжджі, має назву Стани (Макухівка, Юр'єве), тобто вживається у попередньому значенні. Термін «скіт», як тип поселення, в назвах населених пунктів Сумщини не зберігся. Лексема «скіт» відзначена як «тихе місце, монастир»[3]. Історичні події в післяжовтневий період також значно вплинули на зміни географічних назв. Ці дві групи топонімії об'єднуються у релігійно-культурні та меморіально-культурні ойконіми. У Київській Русі досить часто найменування сіл було за назвами церкви, за назвою престольних свят, так звані релігійно-культурні найменування населених пунктів. Наприклад, назва села Вознесенське походить від найменування церкви чи, можливо, релігійного свята Вознесіння, яке буває на Русі у травні-червні; назва села Троїцьке (Середино-Будського району), мабуть, походить від назви церкви або ж церковного свята Троїці, яке відзначалось

у Київській Русі в травні-червні. Але у післяжовтневий період релігійно-культурні назви поступаються місцем меморіально-культурним. Яскравим свідченням цього можуть стати населені пункти під назвою Першотравневе, яких у Сумській області налічується шість (Білопільський, Буринський, Конотопський, Лебединський, Тростянецький райони); назви сіл Першомайське, яких у Сумській області два (Глухівський, Путивльський райони), найменування сіл Жовтневе (Білопільський, Буринський, Конотопський, Лебединський, Недригайлівський, Охтирський, Сумський райони); найменування сіл Перше Травня (Білопільський, Глухівський, Сумський райони); назва сіл Радянське (Білопільський, Буринський, Велико-Писарівський, Лебединський, Сумський райони). Кількісний показник однойменних назв свідчить про тенденційність найменувань, які завдавали труднощів, приводили через часту повторюваність до непорозумінь, коли траплялися казуси: людина їде до Першотравневого Тростянецького району, а їй потрібно у Білопільський район. Щоб яскравіше уявити тенденції в перейменуванні сіл у післяжовтневий період, можна навести такі приклади: село Ленінське (Кролевецький район) до 1922 р. мало назву Спаське. (таблиця 1).

Село Перемога (Глухівський район) до 1946 р. мало назву Холопкове, село Червоний Ранок (Кролевецький район) до 1922 р. – Старе Село. Окрему групи становлять ойконіми, походження яких пов'язане з іншомовними племенами. У минулому територія Сумської області була зоною інтенсивних балто-слов'янських та тюркських етнічних і мовних контактів. Слов'янське плем'я сіверян, яке займало Посейм'я на заході, півночі і сході, межувало з іншими слов'янськими племенами, а на півдні контактувало з печенігами і половцями та тюркськими племенами. Проникнення тюркізмів у слов'янські зони відбулося у XII ст. Це давньотюркський пласт назв. Другий період виникнення тюркської ойконімії більш пізній і відноситься до XIII - XIV ст. Посейм'я та території, що до нього прилягають, були розорені під час татаро-монгольської навали. Цей же період характеризується появою багатьох назв тюркського походження. Розмежування давньотюркських і нижньотюркських назв дуже важке. Прикладом поселення, назва якого пов'язана з міграційними процесами, є назва села Курган (Лебединський район). У говірках Сумщини слово «курган» має декілька значень: «насипаний пагорб», «пагорб на відкритій місцевості», «пагорб у лісі», «острів на болоті». Слово проникло із тюркських мов. Початкове значення його «фортеця», «укріплення» (рис. 2). Подібне відбувається і з тлумаченням назви міста Охтирка. Назву перенесено з найменування річки і гори Актир. Це слово тюркського походження і перекладається як «біла скеля», «білий яр», «біла фортеця». Але деякі вчені відносять це слово, а саме його основу до литовської мови. Назва села Курмани, що розташоване на лівому березі річки Сули походить від тюркського терміну «курман» – яр [1]. У Путивльському районі розташоване село Кагань. Назва його утворена від географічного терміна

«кагань». Розташування села цілком відповідає географічного терміна «кагань», від якого пішли назви сіл тюркського походження: Байрак, Куянівка, Тур'я, Туранівка [4]. Польське походження має назва міста Кролевець. З польської мови слово «круль» – означає король. Після візиту польського короля до міста його стали називати Крулевець, що згодом перетворилося у Кролевець [2]. Польське походження також має назва села Жолдаки. В основі даної назви використане польське слово «zold», що означає злотий, золото [1].

Таблиця 1

Класифікація ойконімів Сумської області, походження яких пов'язане з соціально-історичними подіями

Назва району	В основі назви лежить:			
	соціально-історичні події			
	тип поселення	релігійно-культурні назви	меморіально-культурні назви	іношомовні назви
Білопільський	Новоандріївка, Новоіванівка, Новопетрівка.		Жовтневе, Червоне, Перше Травня, Першотравневе, Перемога.	Куянівка
Велико-Писарівський	Вольне, Станичне		Комсомолець, Дружба, Їздецьке, Майське, Радянське	
Конотопський	Вільне, Селище, Нове, Новомутин, Новоселівка	Попівка, Духанівка	Білозірка, Першотравневе, Красне	
Кролевецький	Новоселиця	Покровське	Мирне Ленінське Перемога Піонерське Прогрес Червона Зірка Червоний Ранок Луч	Кролевець
Липово-Долинський	Слобідка, Новосеменівка, Беево -Комуна			Байрак
Охтирський	Нове, Новопострене		Восьме Березня, Перемога, Піонер	Охтирка
Роменський	Нова Гребля Новицьке Новокалінівка Новопетрівка, Посад		Червоне Червоногвардійське	
Сумський	Постольне Нова Січ Новеньке	Спаське	Червоне Червонопрапорне Червоний Кут	

Географія та туризм

	Новомихайлівка НовоМиколаївка Новоселиця Новосуханівка		Перше Травня Пролетарське Радянське Ленінське	
Шосткинський				
Буринський	Слобода, Чернеча Слобода, Червона Слобода, Нова Олександрівка, Новий Мир	Успенка, Вознесенка, Воскресенка.	Жовтневе	
Глухівський	Вільна Слобода	Вознесенське	Червона Зірка, Червоне, Червоний Пахарь, Червоне	
Краснопільський	Новоолександрівка, Новодмитрівка, Славгород	Покровка	Миропілля, Миропільське, Майське, Краснопілля	Тур'я
Лебединський	Селище Староново Новопетрівка Новоселівка Новосельське		Дружне Жовтневе Мирне Патріотівка Червоне Першотравневе Радянське Ленінське	Курган, Байрак
Недригайлівський	Городище, Червона Слобода		Жовтневе	Курмани
Путивльський	Стара Шарпівка Свобода Нова Слобода Нова Шарпівка Новослобідське		Червоне Озеро Червонобровкіне Октябрське Партизанське Трудове Красне	Кагань
Середино- Будський	Нова Спарта Нововасилівка Нововолодимирівка Гаврилова Слобода	Троїцке	Перемога Червоне Красний Прогрес	
Тростянецький	Градське Новгородське Новоселівка Станова Новоукраїнка		Радгоспне Першотравневе	
Ямпільський		Рождественське	Октябщина Майське Об'єднане Комінтерн	Туранівка

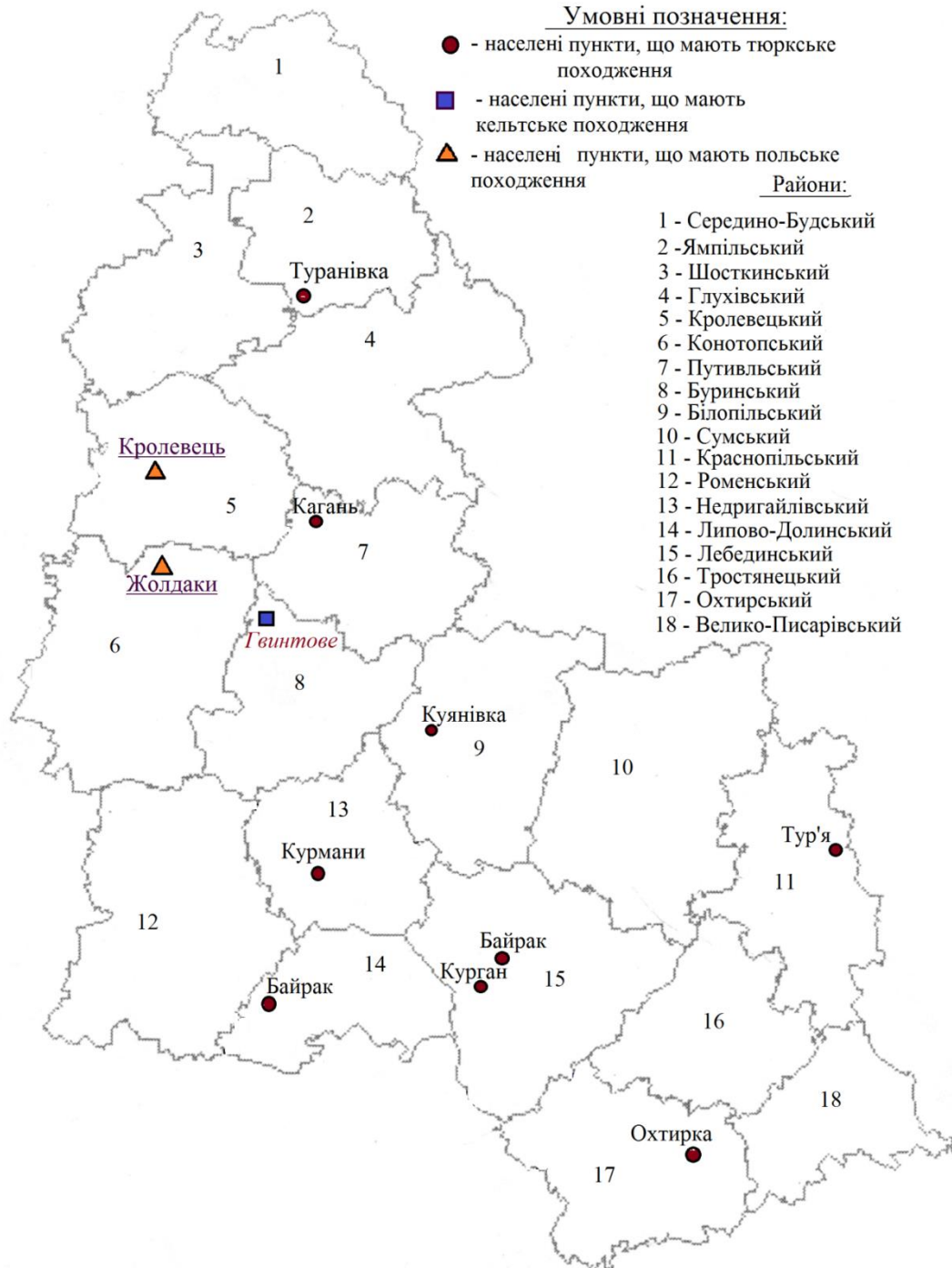

Рис. 2. Ойконіми Сумської області, що мають іношомовне походження

Висновки та перспективи подальших досліджень. Внаслідок проведеного дослідження було виявлено, що найбільшого поширення на території Сумської області з даної категорії набули населені пункти, в назвах яких відображається тип поселення на момент його заснування. Дослідження даних назв допоможе більш детально вивчити, які ж саме типи поселень переважали в минулому на території Сумщини. Значну частку також становлять назви, що пов'язані з післяреволюційними подіями. В основному ці назви походять від слів абстрактного значення, наприклад, мир, дружба, прогрес, перемога. Завдяки дослідженню назв

населених пунктів, що мають іншомовне походження, було з'ясовано, які ж саме племена та народи населяли територію Сумської області в минулому. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що якщо дивитись на назви, як на часточки минулого свого краю, то можна прослідкувати за міграційними процесами свого народу, що позначились на назвах сіл та міст.

Використані джерела:

1. Акічев Ш. А. Конотопщина: час, події, долі. / Ш. А. Акічев, А. І. Сахно, Г.І. Стеценко. – Київ: ВД «Фолігранд», 2005. – 232 с.
2. Гурьев А. Д. История города Кролевца / А. Д. Гурьев. - Факсимильное издание. – Сумы: ВВП «Мрия», 1992. – 44 с.
3. Леонтьева Т. Г. Географія Сумської області / Т. Г. Леонтьева, В. О. Тюленева. - Суми: Видавництво «Козацький вал», 1995 - 139 с.
4. Сумщина від давнини до сьогодення: Науковий довідник / Сумська облдержадміністрація, Держархів Сумської області. Упорядник Л. А. Покидченко, Редколегія Л. П. Сапухіна (відп. ред.) та інш. – Суми: В-во «Слобожанщина», 2000. – 384 с.